

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ІНВАРІАНТНОЇ І ВАРІАТИВНОЇ СКЛАДОВОЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ: ЛЮДИНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

Галина ВАСЬКІВСЬКА,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України

У статті автор аналізує стан формування в учнів знань про людину. Акцентує увагу на тому, що інваріантна і варіативна складові змісту освіти старшої школи мають бути узгоджені і відповідати особистісно орієнтованому навчанню. Автором також розглянуто концептуальні засади формування знань про людину в учнів старшої школи.

Ключові слова: старша школа; зміст освіти; інваріантна і варіативна складові; людина; курс за вибором «Людинознавство».

INTERRELATION OF INVARIANT AND VARIABLE COMPONENTS OF THE CONTENT OF EDUCATION: ASPECTS OF KNOWLEDGE ABOUT A MAN. *Halyna VASKIVSKA, Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Head of Didactics Department of the Institute of Pedagogy, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.*

In the article the author analyzes the knowledge about a man, formed in high school students. Invariant and variable components of the content of education in high school should be coherent and conform personally oriented education. The author also describes the conceptual principles of forming the knowledge about the man in high school. The article deals with the problem of forming a system of knowledge about the person as an important component of educational content. The author gives the analysis of the value of knowledge about man for the development of personality.

Keywords: high school; educational content; invariant and variable components; people; elective course «Knowledge about a man».

Постановка проблеми. Німецький письменник Карл Берне зауважив, що багато без чого може обійтися людина, та тільки не без людини. Саме тому пізнати людину, а отже, пізнати самого себе – одне з найважливіших завдань кожного. Знання про людину розкидані по різних науках, точніше – різні науки розібрали людину по частинах, а тому, відповідно, така ситуація склалася і зі шкільними предметами. Педагогічна діяльність видатного представника людства Я. А. Коменського була спрямована на досягнення всезагального миру, злагоди в людському суспільстві і гармонійного розвитку людини. Відповідно до його пансофії, все у світі узгоджене між собою і окремі частини цілого несуть в собі ті самі риси, що і все ціле [4, с. 15]. Я. А. Коменський зазначав, що неможливо вимагати від школярів знання «всіх наук і мистецтв», але необхідно «навчити розпізнавати засади, властивості і цілі найважливішого з усього, що існує і відбувається, щоб у цьому світі не зустрілося їм нічого, про що б вони не мали можливості скласти хоча б скромне судження і чим вони не могли б скористатися для визначеної мети розумно, без шкідливої помилки» [3, с. 187–189]. Великий педагог дуже ретельно розглядав у своїх працях проблеми добору, упорядкування і систематизації знань. Він одним із перших не лише у світовій педагогіці, а й в історії суспільної думки порушив питання про можливість і необхідність вищої системи знань про світ, окреслив шляхи реалізації цих систем-

них знань у змісті шкільної освіти і розробив метод їх викладання у навчально-виховному процесі.

Знання про людину містяться у різноманітних шкільних курсах: і в літературі, і в біології, і в історії, і в хімії, і в інших навчальних предметах. Тож, здебільшого, це нагадує авто, розібране на частини. За кипюю металу важко уявити, що це за автомобіль. Лише склавши одну деталь за іншою, побачите його. Тобто, система – це таке співвідношення елементів, яке їх поєднує в єдине ціле. У світі все – системи. Людина – елемент системи соціуму. Органи людського тіла – елементи системи «людина», які покликані створювати і забезпечувати життя людині. Соціум – елемент системи Всесвіту. Саме тому ми й порушуємо надактуальне питання – формування в учнів системи знань про людину.

Аналіз досліджень і публікацій. Педагогіка з проблеми засвоєння знань про людину вже накопичила певний досвід. Якщо проаналізувати історію проблеми вивчення людини як цілісності, заслуговують на увагу роботи В. Сухомлинського, К. Ушинського та багатьох інших. Наприклад, К. Ушинський наголошував на важливості знань, без яких зчиняється «хаос у голові учня, або ще гірше: той мертвий стан ідей, коли вони лежать у голові, як на цвинтарі, не знаючи про існування один одного. Одна справа наука у своїй системі, а інша – педагогічний розвиток дітей і передача їм необхідних і корисних для життя відомостей. При розподілі предметів викладання в загальноосвітніх закладах слід мати на увазі не науки в їх окремоті, а душу учня в її цілості і її органічний, поступовий і всебічний розвиток [6, с. 177]». Водночас, незважаючи на значну кількість досліджень з різних галузей знань, зокрема і педагогічних, які вказують на необхідність вивчення людини як цілісності, зміст освіти містить переважно фрагментарні знання, які ніяк не формують цілісні знання про людину в учнів старшої школи. Відтак, нами проаналізовано навчальні програми з предметів, які мають містити знання про людину.

Чільне місце формуванню знань про людину приділено у розроблених програмах і відповідних предметах, у т.ч. «Я і Україна», для учнів 1–4-х класів (авт.: Бібік Н., Коваль Н., Байбара Т.). Предмет «Я у світі» (авт. програми: Бібік Н., Арцишевський Р., Пушкарьова Т., Майорський В.) реалізується за навчальним планом у 3–4-х класах і охоплює такі теми: «*Людина*»; «*Людина серед людей*»; «*Людина в суспільстві*»; «*Людина і світ*». Це сприяє поетапному усвідомленню учнями єдності компонентів «Я – сім'я – школа – рідний край – Україна – світ». Водночас розкривається взаємодія людей у сім'ї, колективі, суспільстві. Передбачено активне спілкування дітей із природним і соціальним оточенням, набуття досвіду особистісного ставлення до системи цінностей демократичного суспільства.

Мета статті – характеризувати стан і перспективи формування в учнів старшої школи знань про людину.

Виклад основного матеріалу. Здійснюючи аналіз сучасного стану розроблення проблеми вивчення знань про людину в загальноосвітніх навча-

льних закладах, ми дійшли висновку, що у деяких предметах знання про людину реалізуються переважно через соціокультурну змістову лінію.

Українська література для 10-го класу, окрім вивчення програмових творів, передбачає реалізацію на уроках міжпредметних зв'язків. Наприклад, вивчаючи соціально-побутову повість-хроніку Івана Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», старшокласники, висловлюючи думки про українську ментальність, національний характер, народну мораль і етику, мають відшукувати у зразках зарубіжної літератури міжпредметні зв'язки (Золя Е., Флобер Г., Тургенєв І., Достоевський Ф., драматургія Мольєра Ж.-Б., Шекспіра В., Шіллера Ф.). Такий підхід уможливило усвідомлення учнями старшої школи основних рис української ментальності, її значення для самопізнання й успішної адаптації в сучасному суспільстві, що є невід'ємною частиною формування у старшокласників цілісних знань про людину. Звісно, при розкритті образів повісті доречним було б застосування знань з психології, адже, даючи психологічну характеристику героям, учні спиралися б не лише на власну рефлексію. Однак, на цьому етапі вони не вивчають основ психології, що унеможливило повноцінне характеризування таких колоритних героїв твору І. Нечуя-Левицького.

Водночас учні міркують над творчими задумами художників, наприклад, Ф. Різниченка (картина «Вид на гору Спасу у Стеблеві»), А. Куїнджі («Українська ніч» – улюблена картина І. Нечуя-Левицького). З галузі музичного мистецтва учні можуть прослухати «Appassionata» Л. ван Бетховена як улюблену мелодію письменника.

Виховання співчуття, співпереживання за драматичних напружених життєвих ситуацій, усвідомлення того, що готовність допомогти може стати виявом громадянської позиції людини, психологічне розкриття теми еміграції тощо – усе це є у «Камінному хресті» Василя Стефаника. Підсиленням слугуватимуть зразки європейського експресіонізму (твори зарубіжних письменників – Ф. Кафки, М. Шагала, Г. Кайзера), віршовий цикл «До Бразилії» І. Франка, тема еміграції українців за кордон наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. (історія України).

Неоромантичне утвердження духовно-естетичної сутності людини, її творчих можливостей, конфлікт між буденним життям і високими пориваннями душі особистості, дійсністю і мрією, почуття кохання як розквіт творчих сил людини – це драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки. На міжпредметний рівень тут виходить поезія Г. Гейне, також вбачається типологічна спільність «Лісової пісні» із західноєвропейською драмою (Метерлінк М., Гауптман М.). Деякі елементи «Лісової пісні» учні можуть порівняти з «Тінями забутих предків» М. Коцюбинського. Додаткову рефлексію можуть викликати: музика П. Чайковського, Ф. Шопена, Т. Шумана, Л. ван Бетховена – улюблених композиторів Лесі Українки, а також живопис І. Айвазовського, О. Мурашка, що його любила поетеса.

Аналогічно можна розглянути зміст навчального матеріалу з української і світової літератур, відповідний мистецький контекст і міжпредметні

зв'язки, а також державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 11-х класів.

Природознавство і біологія як предмети, що вивчаються у школі, є важливим джерелом людинознавчої інформації, засвоєння якої сприяє формуванню в учнів широкого кола знань про людину. У 10-му класі учні вивчають тільки молекулярний, клітинний та організмний рівні організації живої природи. В 11-му, серед іншого, – розмноження організмів, закономірності спадковості і мінливості, генотип як цілісну систему, індивідуальний розвиток організмів, популяції, екосистеми, біосферу, основи еволюційного вчення. Як бачимо, у старших класах зміст предмета «Біологія» не зовсім відповідає психолого-віковим потребам особистості, не комплексно формує знання про людину, а лише вибудовує наукову стратегічну лінію, ніби всі учні у подальшому навчатимуться виключно на факультетах біології у вищих навчальних закладах.

Не краща ситуація з програмовим матеріалом з хімії. У 7-му класі зацентровано увагу лише на застосуванні кисню, його біологічній ролі. У 9-му тільки тема «Узагальнення знань з хімії» деякою мірою розкриває значення хімічних процесів у природі та роль хімії в житті суспільства. Серед державних вимог до рівня відповідної загальноосвітньої підготовки учнів – уміння встановлювати зв'язок між фізичними, хімічними та біологічними явищами, що аж ніяк не вказує на потребу формувати в учнів цілісність знань про людину як важливу умову становлення, розвитку, соціалізації і життєдіяльності особистості. Отже, не обумовлюється, що людина як біопсихосоціокультурна особистість є цілісною і володіє відповідним феноменом, що потребує пізнання. 10-класники, вивчаючи хімію, дізнаються про: значення озонового шару для життя організмів на Землі; проблеми, пов'язані зі вмістом нітратів у харчових продуктах; раціональне використання добрив і проблеми охорони природи від забруднення продуктами та відходами хімічних виробництв; роль хімії у розв'язуванні продовольчої проблеми. Дещо ширшим є діапазон людинознавчих аспектів у змісті хімії для 11-го класу: органічні сполуки і здоров'я людини; жири, білки, вуглеводи, вітаміни як компоненти їжі, їх роль в організмі; харчові добавки, Е-числа; шкідливий вплив алкоголю, наркотичних речовин, тютюнокуріння на організм людини; органічні сполуки в побуті; поняття про побутові хімікати; загальні правила поводження з побутовими хімікатами; попередження забруднення довкілля при використанні органічних речовин у побуті тощо.

Проаналізувавши навчальні програми – від початкової до старшої школи – з огляду на наявність у них знань про людину, можна зробити висновок, що фрагментарно людину вивчають у різних навчальних предметах, однак, системного представлення цілісної людини не відбувається. Основні причини криються у тому, що не простежується взаємозв'язок понять «особистість», «біопсихосоціокультурні потреби», «історичний розвиток» і реалій; не заохочується педагогами пізнання людини через емоційно-образне

пізнання інших і себе; не застосовується досвід, який має бути спрямований на самопізнання фізичних і особистісних особливостей, на розкриття самого феномена людини. Ті міжпредметні зв'язки, які мають місце у змісті навчальних предметів, здійснюються здебільшого на основі міждисциплінарних наукових знань, а не через загальнокультурний зміст людинознавчої проблеми. Підхід до людини з позицій предметоцентризму розпорошує наукові знання про людину як феномена, що виходить за межі окремих предметів. Це призводить до деформації уявлень про людину, а отже, і про самого себе, водночас є перешкодою на шляху розвитку і становлення особистості.

Ми цілком погоджуємося з Р. Арцишевським у тому, що постає як доречне і важливе таке запитання «як можна збагатити зміст освіти людинознавчою тематикою, не переобтяжуючи цей зміст зайвою конкретикою. Вихід, очевидно, один: розробляти і запроваджувати в навчальних закладах інтегровані навчальні курси, які б репрезентували не конкретні науки про людину, а вищий рівень узагальнення і систематизації людинознавства – картину світу людини [1, с. 33]».

Ми детально проаналізували саме інваріантну складову змісту сучасної шкільної освіти. Аналіз варіативної складової засвідчив, що в багатьох школах України викладаються різноманітні людинознавчі курси (у старших класах – це, здебільшого, основи психології). Як наголошує В. Кизенко, «в основній школі, особливо в 5–7 класах, важливими завданнями варіативного компонента змісту освіти є сприяння самовизначенню особистості на заходах введення школярів у широкий і різноманітний світ людського життя і діяльності [2, с. 55]». Зазначимо, що проаналізувати всі можливі варіанти людинознавчих курсів не є можливим, адже школи можуть самостійно формувати варіативний компонент змісту шкільної освіти.

Так, наприклад, викладаються курси за вибором «Людина» (6–7 кл.), «Діяльність людини» (8–9 кл.), «Духовний світ людини» (9 кл.) (розробник курсів – учитель історії Л. Чабан). Результат: учні краще розуміють людину як істоту соціальну, у них виховується співчуття і приязнь до людей, зменшується розрив між бажанням допомогти людині та реальною їй допомогою. Серед відвідувачів курсів знизилася кількість сварок і конфліктів, їх гострота. Курс за вибором «Людина» надає можливість значно розширити знання про людину, здобуті на уроках з природознавства й історії, допомагає пізнати себе, свої природні задатки, нахили, інтереси. Три теми: «Сутність людини», «Духовне життя людини», «Свідомість людини» є стрижнем цього факультативу й сприяють формуванню таких понять: людина, сутність людини, індивідуальність людини, духовне життя людини, особистість тощо.

Запропонований курс за вибором «Діяльність людини» для учнів 8–9-х класів сприяє розумінню учнями свого місця у реальному житті, шляхів до творчості, важливої для себе і суспільства праці. Цей факультатив слугує підготовці випускників основної школи до профільного навчання в старшій

школі, у професійному закладі. Розроблені теми «Формула буття людини: потреба, діяльність, результат» і «Людина в трудовому процесі» є провідними у формуванні професійних якостей людини.

Курс за вибором «Духовний світ людини» для учнів 9-го класу сприяє формуванню духовно розвиненої особистості. Теми факультативу: «Форми духовного життя людини», «Свідомість людини». Курси за вибором з лінгвістики «Людина», «Діяльність людини», «Духовне життя людини» також входять до інформаційного банку факультативів.

На основі здійсненого аналізу ми дійшли висновку, що зміст знань про людину у старшій школі потребує радикального оновлення. Необхідно знання про людину, які диференційовано представлені у навчальних предметах початкової і основної школи, об'єднати у систему на основі інтеграції природничих, філософських, психологічних, позанаукових знань з огляду на феномен людини як біопсихосоціокультурної особистості, що є «генетично пов'язаною з іншими формами життя, але виділилася завдяки здатності виробляти знаряддя праці, володінню членороздільною мовою й свідомістю, творчою активністю й моральною самосвідомістю [7, с. 99]».

Аби освіта була людиноцентричною, базованою на компетентнісній парадигмі, її завдання, передусім, мають стосуватися гармонійного розвитку особистості, комплексного формування знань про людину, що, наразі, залишається бажаним, а не реалізованим.

Зі схеми, поданої на рис. 1, видно, що завдання освіти в старшій школі, безумовно, мають базуватися на наукових (галузі: філософія, психологія, соціологія тощо) і освітніх (дидактика, методика тощо) здобутках щодо навчання і виховання особистості.

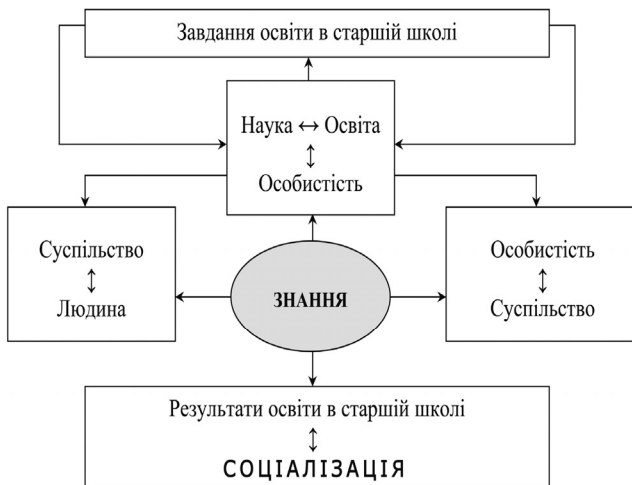

Рис. 1. Завдання освіти в старшій школі з огляду на соціалізацію старшокласників

Тож, взаємоузгоджені погляди цілісного системного характеру на творення суспільством людини і впливом особистості на розвиток самого суспільства мають бути узагальненими передбачуваними результатами освітньо-виховного процесу в старшій школі.

Завдання підвищення якості знань учнів вимагає спрямованості навчання на формування в учнів широкого спектра знань про людину. Розроблені нами курси для старшокласників «Людинознавство» і «Наукове пізнання» є одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми. Їх основними дидактичними завданнями є систематизація, узагальнення й поглиблення знань учнів, розвиток їхнього особистісного потенціалу, набуття вітагенного досвіду.

На основі аналізу процесу реалізації навчальних курсів сформульовані такі важливі умови їх ефективності: розуміння вчителями особливостей навчально-виховного процесу, його цілей, завдань, функцій, змісту й структури, форм, методів, засобів і умов його організації і здійснення; знання вчителями основ сучасної дидактики; систематична реалізація міжпредметних зв'язків; розвиток позитивних мотивів навчання, створення системи стимулювання діяльності всіх учасників педагогічного процесу; відсутність надмірного перевантаження учнів навчальним матеріалом і різними видами шкільної діяльності; відповідність навчального матеріалу назві курсу, його цілям і завданням; розуміння вчителем змісту навчального курсу, розуміння його цілей і завдань, а також ролі й місця досліджуваного курсу в системі навчальних предметів і їх зв'язку; знання вчителем і учнями вимог до засвоєння змісту курсу; відповідність застосовуваних методик навчання, форм і методів навчальної діяльності змісту курсу віковим особливостям учнів; організація системи самостійної роботи учнів з вивчення матеріалу курсу; орієнтація на індивідуальні особливості розвитку учнів, рівень мотивації до вивчення, розвитку інтелекту, уваги, пам'яті, наявні знання й уміння.

Отже, у процесі формування знань про людину в учнів старшої школи реалізується міжпредметна інтеграція, яка виконує такі функції: організаційно-координувальну – дає змогу уникнути дублювання матеріалу, підвищує щільність і економічність знань, забезпечує узгодження інформації в різних навчальних предметах за змістом і часом вивчення; системотвірну – системно-структурне формування наукових знань і цілісність знань про людину сприяє послідовності засвоєння, виробленню якісно нової структури навчального предмета; формувальну – уможливорює формування цілісних умінь в дидактично обмеженому тимчасовому інтервалі, вироблення навичок аналітико-синтетичного характеру для виконання різноманітних завдань; мотиваційно-діяльнісну – сприяє підвищенню активності і самостійності, усвідомленню особистісного змісту навчальної інформації, виробленню індивідуального стилю діяльності; інтелектуально-пізнавальну – спонукає до розвитку пізнавальних процесів, спрямовує на збільшення пізнавального інтересу і здатності до творчості; професійно-прогностичну – дає змогу актуалізувати професійну спрямованість навчальної інформації, виробити інтегративні вміння розв'язувати комплексні завдання; методологічну – сприяє становленню світогляду, формуванню діалектичного мислення, соціокультурного потенціалу особистості.

Для забезпечення реалізації процесу комплексного формування знань про людину в учнів старшої школи нами, окрім програми метакурсу «Людинознавство», було розроблено однойменний навчальний посібник (рис. 2). Посібник «Людинознавство» містить 45 тем (51 год), які об'єднані у вісім розділів. Перші два присвячено питанням виникнення і розвитку людини як частини природи, людини як представника біологічного виду. Погляди на генетику, здоров'я і довголіття викладено у третьому розділі. Передбачено, що за використання рефлексійно-пізнавальної технології навчальна інформація викликатиме рефлексію, розвиватиме гіпотетичне й образне мислення учнів.

Рис. 2. Конструювання змісту навчального посібника «Людинознавство»

Надалі віддаємо перевагу внутрішньому світу людини. Оскільки серед людських цінностей емоції, відчуття, почуття, щастя посідають чільне місце, то кілька тем четвертого розділу присвячено саме цьому. Як зазначає видатний педагог В. Сухомлинський, «живучи в суспільстві, умій повелівати своїми діями, вчинками, поведінкою, намірами. Моральною особою ти станеш лише тоді, коли в твоїй душі назавжди оселяться совість, соромливість, відповідальність і обов'язок. Це чотири найважливіші джерела, що

живлять твою моральну доблесть і культуру. Вони взаємно пов'язані, тісно переплітаються. У совісті гармонійно поєднуються знання й відчуття нашого обов'язку перед суспільством, перед людьми, а звідси — перед самим собою. <...> совість – це знання, багато разів помножене на переживання, почування, а похідними цієї дії є сором, відповідальність і обов'язок, повинність [5, с. 261]». Світ людської душі розкривається у п'ятому розділі. Водночас, тут розглядаються особливості пам'яті, мислення, свідомості, інтелекту людини.

Шостий розділ розкриває окремі питання свідомості людини, а в сьомому об'єднано теми, що поглиблюють знання, висвітлені в попередніх розділах. Завершальний – восьмий – містить теми з огляду на особливості перебігу процесів життєдіяльності людини у соціумі. Загалом матеріал викладено у такий спосіб, щоб сприяти цілісному формуванню в учнів 10–11-х класів знань про людину.

На завершення розділів 1–4 подано текстові варіанти (вибірково) електронних навчально-пізнавальних тестів (мета – розгортання рефлексійної діяльності, сприяння засвоєнню знань). В інших розділах посібника містяться завдання на логіку, теми есе, психологічний практикум з визначення учнями свого темпераменту тощо.

Навчальний посібник «Людинознавство» містить додатки, де подаються цікаві факти, висловлювання видатних постатей усіх часів і народів про людину, словник основних понять і термінів, перелік використаної і рекомендованої літератури.

Попереднє ознайомлення зі змістом тем посібника, матеріалами CD-додатку допоможе краще в них зорієнтуватися і навіть наштовхнути на думку про створення власних уроків з огляду на індивідуально-психологічні і вікові особливості учнів, специфіку свого загальноосвітнього закладу, глибини диференціації і профільну спрямованість.

Головні принципи, за якими сконструйовано посібник, – зацікавлювати, спонукати мислити, рефлексувати, обмінюватися досвідом, залучати до колективної праці і співпраці з учителями-предметниками.

Виправданим, на нашу думку, може бути принцип колективного (разом з колегами або навіть з учнями) складання навчального плану з курсу для кожного класу окремо (навіть на паралелях), адже матеріал посібника змістовний і корисний, практикоорієнтований, зі значним інтерактивним потенціалом. Кількість передбачених годин з тем також не є догмою. Деякі теми можна об'єднати, бо учні одного класу можуть на них децю краще розумітися, інші теми розширити і доповнити. Назви тем, допоміжні елементи (влучні вирази, ключові слова), малюнки, таблиці, афоризми, ключові текстові блоки винесено в електронний варіант посібника.

У CD-додатку містяться електронні навчально-пізнавальні тести з інструкцією до їх використання. Ці тести використовувалися (перед упровадженням метакурсу «Людинознавство») з метою з'ясування думки учнів 10–11-х класів, чи бажають вони слухати цей курс.

Результати апробації навчального посібника «Людинознавство» засвідчили, що відповідний метакурс зацікавлює не тільки учнів, але й учителів. Зміст сконструйованого посібника використовувався у процесі формування знань про людину (переважно під час моделювання життєвих ситуацій) на уроках з різних предметів, адже ця навчальна книга містить посилені для засвоєння знання з основ психології особистості, психології розвитку груп, соціальної психології тощо.

У процесі вивчення української літератури проблеми, порушені у творах, учні розв'язували, спираючись на знання, здобуті під час засвоєння змісту курсу «Людинознавства». Відтак, вивчаючи роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?», проблему, відбиту в назві твору, вчителі взяли за основу моделювання подібних життєвих ситуацій і розробили завдання-задачі за таким алгоритмом: а) визначити (обрати, сформулювати), що маємо (наприклад, 1. «Хіба ревуть воли, як ясла повні?» або 2. «Диму без вогню не буває?») чи 3. «Яке їхало, таке й здибало?»); б) визначити: джерело проблеми; об'єктивні і суб'єктивні умови виникнення проблеми; в) знайти: сприятливе середовище для переростання проблеми у конфлікт; чинники нейтралізації проблеми (конфлікту); г) запропонувати розв'язки; д) підсумувати свою роботу (у формі есе), відповідаючи на запитання: (1) чи посприяло моделювання і розв'язання життєвих ситуацій кращому розумінню людських стосунків, розкриттю характерів героїв, їхньої поведінки у конкретних ситуаціях; (2) на які цінності ви звернули особливу увагу, чи є серед них такі, що раніше залишалися без уваги; (3) чи почерпнули ви нові знання про людину, працюючи над розв'язанням цього завдання-задачі.

За таким самим зразком розглядалися суперечливість у характері, поведінці героїв літературних творів вітчизняних і зарубіжних авторів.

Висновки. У процесі формування у старшокласників знань про людину і за результатами апробації навчального посібника «Людинознавство» ми переконалися, що зміст відповідного метакурсу має містити проблемно-рефлексійні ситуації, а також інформацію, яка може стати основою для створення учителем таких ситуацій на уроці з метою збудження навчальної рефлексії (активної діяльності) учнів.

Водночас ми з'ясували, що за деякими аспектами засоби сконструйованого змісту «Людинознавства» можуть залишитися нереалізованими. За таких утруднень ми радили творчо співпрацювати зі шкільними психологами, соціальними педагогами і медичними працівниками, залучати до реалізації метакурсу сторонніх фахівців – юристів, економістів, менеджерів. За їх участі проводилися бінарні уроки, адже процес формування у старшокласників знань про людину є складним і потребує всебічного його забезпечення. Завдяки такому комплексному підходу профорієнтаційна робота в школі набуде цілісності і сприятиме усвідомленню старшокласниками потреби пізнавати закономірності життя і розвитку людини, функціонування соціуму як системи тощо.

Література

1. *Арцишевський, Р. А.* На шляху до людини : вибр. пед. статті / Роман Антонович Арцишевський. – Луцьк : ВНУ імені Лесі Українки, 2011. – 348 с.
2. *Кизенко, В. І.* Варіативний компонент змісту освіти у старшій школі : посіб. для вчителів, кер. загальноосвіт. навч. закл., працівників органів освіти, аспірантів і студентів / В. І. Кизенко ; АПН України, Ін-т педагогіки. – К. : Пед. думка, 2007. – 133 с. – Бібліогр.: 130–133.
3. *Коменский, Я. А.* Великая дидактика / Я. А. Коменский. – Гос. Учеб.-пед. изд-во Наркомпроса РСФСР, 1939. – Т. I. – 321 с.
4. *Коменский, Я. А.* Избранные педагогические сочинения. – В 2-х т. – Т. 1. / Я. А. Коменский. – М. : Педагогика, 1982. – 656 с.
5. *Сухомлинський, В. О.* Виховання високих моральних якостей і норм поведінки / В. О. Сухомлинський // *Вибрані твори в 5-ти т.* – Т. 2. – К. : Рад. шк., 1976. – 249–333 с.
6. *Ушинский, К. Д.* Педагогическая поездка по Швейцарии / К. Д. Ушинский // *Собрание сочинений : в 11-ти т. (1948–1952).* – Т. 3: Педагогические статьи 1862–1870 гг. / [ред. колл.: А. М. Еголин (гл. ред.), Е. Н. Мединский и В. Я. Струминский]. – М.–Л. : Изд-во АПН РСФСР, 1948. – С. 87–252.
7. *Фролов, И. Т.* Наука и философия о человеке: настоящее и будущее / И. Т. Фролов // *Высшее образование в России.* – 2000. – №2. – С. 99–102.

ПЕДАГОГІКА АЛЬТЕРНАТИВНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ

Олександр ВОЗНЮК,

доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної освіти і педагогічних інновацій Житомирського державного університету імені Івана Франка

У статті автор порушує коло проблем педагогіки ліберального світопорядку (навчання), педагогіки гармонічного світопорядку (виховання) і педагогіки довершеного світопорядку (синтез навчання і виховання). Виведено співвідношення основних аспектів педагогічної дійсності (внутрішній, помежований, зовнішній) за елементами існуючих моделей реальності.

Ключові слова: *людина; суспільство; педагогічні цивілізації; ціннісно-світоглядні орієнтації.*

THE PEDAGOGY OF ALTERNATIVE VALUE ORIENTATIONS. Alexander VOZNYUK, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of pre-school education and pedagogical innovations of Zhytomyr Ivan Franko State University.

In the article the author raises a range of issues of pedagogy in a liberal world order (learning), pedagogy of the harmonic world order (upbringing) and pedagogy of the perfect world order (synthesis of learning and upbringing). The ratio of the main pedagogical aspects of reality (internal, boundary, external) elements of the existing models of reality is made.

Keywords: *human; society; pedagogical civilization; the values and world view philosophical orientations.*

Постановка проблеми. Педагогіка як наука про навчання, виховання, освіту дітей, молодих і дорослих відображає сучасну соціокультурну ситуацію, що виявляє альтернативні світоглядні позиції людини і суспільства. Ці альтернативні ціннісно-світоглядні орієнтації розцвічують педагогіку різними напрямками, які реалізують альтернативні цільові орієнтири, що, своєю чергою, визначають процес і зміст навчання, виховання та освіти.